

دانش و پژوهش در علوم تربیتی - برنامه‌ریزی درسی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)

شماره بیست و سوم - پاییز ۱۳۸۸

صص ۸۴ - ۶۷

ارزشیابی محتوای کتاب زبان فارسی (۱) پایه اول متوسطه از نظر دبیران شهرستان مبارکه (اصفهان)

الهه عقیلی^۱ - دکتر محمدحسین یارمحمدیان^۲ - زهره سعادت‌مند^۳

چکیده

این پژوهش با هدف ارزشیابی محتوای کتاب زبان فارسی (۱) پایه اول متوسطه از نظر دبیران شهرستان مبارکه در اصفهان انجام گرفته است. جامعه آماری با حجم نمونه یکسان و تعداد کل دبیران ۶۴ نفر است. تحقیق حاضر توصیفی از نوع پیمایشی است که با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته انجام گرفته است. برای سنجش روایی سؤالات پرسشنامه از نظر کارشناسان مربوط و برای سنجش پایایی از فرمول آلفای کرانباخ استفاده شده که ضریب آن ۰/۸۸ بوده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، واریانس و انحراف معیار) همراه با نرم افزار

---

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی است.

۱. کارشناس ارشد برنامه آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (نویسنده مسؤول)

hastiaghili@gmail.com

۲. دانشیار دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

۳. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

SPSS استفاده شده است. نتایج نشان داد که زمان تعیین شده برای تدریس، تناسب فعالیتها و خودآزمایی‌های کتاب با متن کتاب کمتر از حد متوسط است و در تدوین محتوای کتاب به توان ذهنی و فکری فراگیران، میزان تقویت خودارزیابی دانش‌آموزان، نیازهای روزمره دانش‌آموزان و ارتباط عمودی مطالب کتاب کمتر از سطح متوسط توجه شده است.

کلید واژه‌ها: ارزشیابی، زبان فارسی، نظرسنجی.

مقدمه

در بیشتر مراکز آموزشی، به‌ویژه در آموزش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه مطالب و موضوع کتابهای درسی محور آموزش یادگیری رسمی و مدرسه‌ای را تشکیل می‌دهند. با توجه به اینکه ارزشیابی‌ها اغلب محدود به کتابهای درسی است، ارائه محتوای دقیق و سودمند، یکی از اساسی‌ترین موضوع‌های مطرح در آموزش کشور است. از آنجا که دانش‌آموزان و دانشجویان عوامل اصلی پیشرفت جامعه آینده ما هستند، توجه به آموخته‌های آنان بسیار مهم است (اسرار و همکاران، ۱۳۸۸).

روش تحلیل محتوا از روشهای متداول در علوم اجتماعی است که حدود نیم قرن از عمر آن می‌گذرد، هم‌اکنون این روش کاربرد وسیعی در پژوهش‌های مربوط به رسانه‌های ارتباطی پیدا کرده است. در کشور ایران نیز چند سالی است بحث تحلیل محتوای کتابهای درسی مطرح شده است و چندین واحد درسی دانشگاهی در رشته‌های تربیت دبیری و آموزش ابتدایی در این رابطه برنامه‌ریزی شده است (نوریان و همکاران، ۱۳۸۷).

محتوای درسی به‌عنوان یکی از اجزای مهم برنامه درسی در تعیین خط‌مشی‌های آموزشی همواره کانون توجه تمامی دست‌اندرکاران آموزش و پرورش قرار گرفته است. به‌ویژه در نظام‌های آموزشی متمرکز مانند کشور ما که تمامی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری و ارزشیابی آنها بر مبنای کتابهای درسی صورت می‌گیرد. این اهمیت دو چندان می‌گردد، به‌منظور تعیین میزان مناسب بودن محتوای کتابهای درسی برای دانش‌آموزان کنونی و همچنین میزان هماهنگی آن با تغییرات سریع جامعه باید محتوا و

مطالب کتابهای درسی مورد تحلیل و ارزشیابی و تعمق و تفکر قرار گیرد. ارزشیابی صحیح از محتوای کتابهای درسی با توجه به سایر عوامل مؤثر در کارآیی آموزشی، امکان قضاوت و تصمیم‌گیری در مورد مطلوب بودن محتوا را فراهم می‌سازد. بنابراین ضرورت توجه به ارزشیابی و تجزیه و تحلیل محتوای کتابهای درسی در نظام فعلی کشور و اطلاع از نظرها و دیدگاههای دبیران و کارکرد دانش‌آموزان و افزایش کیفیت مطالب، محتوا و ارتقای سطح یادگیری فراگیران ارتباط مستقیمی به چنین بررسی‌هایی دارد (ملکی، ۱۳۸۲).

حق‌شناس و همکاران (۱۳۸۷) معتقدند که زبان شیرین و گرانسنگ فارسی، قرن‌ها مسندنشین بیشتر مناطق دنیای قدیم بوده است. این زبان آینه تمام‌نمای فرهنگ غنی و ادبیات ژرف فارسی است. تردیدی نیست که تنها با آموزش‌های کهنه و سستی به عطش‌ها و نیازهای نو نمی‌توان پاسخ داد. نوسازی ساختمان آموزش زبان از اصلی‌ترین نیازهای امروز ماست که در برنامه آموزش زبان در کتاب زبان فارسی و در رویکردهای جدید آموزش زبان فارسی اشاره شده است. نوسازی روشها باید به نوسازی بینش‌ها بینجامد. از نگاه نو و بینش تازه، روش و رفتار نو می‌زاید که محصول رهاورد این سیر و حرکت، پرورش و تربیت نسلی نونگر، پویا و پیشرو خواهد بود. در این پژوهش سعی شده است با بهره‌گیری از نظرات ارزشمند دبیران و کارشناسان در بررسی محتوای کتاب به تعیین قوت‌ها و ضعف‌های کتاب پرداخته و راهبردهای عملی برای اصلاح و بهبود ساختار کتاب ارائه شود.

پیشینه پژوهش

تحقیقات زیادی در زمینه تحلیل محتوا به‌ویژه در داخل کشور انجام شده، که در اینجا به تعدادی از تحقیقات خارجی و داخلی اشاره می‌شود.

ابراهیمی (۱۳۷۹) در پژوهشی در بررسی و تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی دریافت که در کتاب علوم تجربی پایه سوم دبستان طبق نظر آموزگاران به حیطه‌های دانستنی‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها و همچنین متن و تصاویر و پرسش‌ها و آزمایشها و سایر فعالیتها به حد کافی پرداخته شده است.

اثنی‌عشر (۱۳۸۱) در پژوهشی در ارزشیابی و تحلیل محتوای کتاب زیست‌شناسی و آزمایشگاه (۱) به این نتیجه رسید که زمان تعیین شده برای تدریس با

حجم کتاب مناسب نیست و اکثراً دبیران فرصت کافی برای انجام فعالیتها و آزمایشها در کنار تدریس را ندارند. بر پایه نتایج حاصل از نظرخواهی دبیران، نوع سؤالات کتاب کمتر از سطح متوسط با متن کتاب متناسب است. مطالب کتاب کمتر از سطح متوسط با نیازهای روزمره دانش‌آموزان متناسب است و به تحولات جهانی و پیشرفتهای علمی بایستی توجه بیشتری می‌شد. محتوای کتاب زیست‌شناسی و آزمایشگاه (۱) کمتر از سطح متوسط در ایجاد و توسعه انواع دانستنی‌ها، مهارتها و نگرش‌ها مؤثر بوده است.

نطاقی (۱۳۸۱) در پژوهشی در مورد ارزشیابی و تحلیل محتوای کتاب فیزیک و آزمایشگاه (۲) به این نتیجه رسید که زمان تعیین شده برای تدریس با حجم کتاب مناسب نیست. مطالب کتاب کمتر از سطح متوسط با نیازهای روزمره دانش‌آموزان متناسب است. تدریس کتاب به روش همیاری به علت ناکافی بودن امکانات فیزیکی و نبودن وجود زمان کافی برای انجام بحث و تبادل نظر کمتر از سطح متوسط متناسب با محتوای کتاب است. آزمایشها کمتر از سطح متوسط با متن کتاب تناسب دارند. دلیل این امر نداشتن زمان کافی برای انجام آزمایش و در دسترس نبودن وسایل آزمایشگاهی مشخص شده است که باید مورد توجه قرار گیرد.

ربیعی (۱۳۸۵) در پژوهشی در بررسی و مقایسه به‌کارگیری و عدم به‌کارگیری الگوی طراحی مریل در تدوین محتوای درس دستور زبان فارسی با استفاده از رسانه‌های آموزشی بر یادگیری و یادداری دانش‌آموزان دختر پایه دوم متوسطه منطقه دوازده شهر تهران به این نتیجه رسید که به‌کارگیری الگوی طراحی مریل در تدوین محتوای درس دستور زبان فارسی با استفاده از رسانه‌های آموزشی باعث افزایش یادگیری دانش‌آموزان می‌شود. الگوی طراحی مریل برای یادگیری و یادداری درس دستور زبان فارسی دوم متوسطه با استفاده از رسانه‌های آموزشی مؤثرتر از یادگیری و یادداری این محتوا بدون استفاده از این الگو است.

کس‌نزانی (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «تحلیل و ارزشیابی محتوای کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی» براساس الگوی مریل و روش ویلیام رومی به این نتیجه رسید که کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی دارای نوع محتوایی مفاهیم و نوع عملکرد یادآوری می‌باشد و نحوه ارائه اولیه (بخش ارائه و تمرین) محتوای کتاب علوم تجربی پنجم

رعایت شده است. طبق الگوی مریل نحوه ارائه ثانویه در قسمت بیان تعمیم (۶۹/۲ درصد) و در قسمت بیان مثال (۸۱/۸ درصد) و در قسمت سؤال (۵۰ درصد) رعایت شده است و در بخش اصول و ارزشیابی دو اصل تنوع و سطح دشواری رعایت شده است و دو اصل همتاسازی و تفکیک رعایت نشده است. متن کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی به صورت معمولی و نیمه فعال طراحی شده است. تصاویر کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی به صورت ضعیف و غیر فعال طراحی شده است.

با مطالعه و بررسی تحقیقات انجام شده در سایر کشورها در زمینه ارزشیابی و تحلیل محتوای کتاب درسی موضوع پژوهش که دقیقاً با موضوع این تحقیق یکسان باشد ملاحظه نگردید، لذا پژوهش‌هایی که با موضوع حاضر بیشترین نزدیکی را دارد در این قسمت ارائه شده است.

کامرول حسن^۱ (۲۰۰۴) در تحقیقی که در دبیرستانهای بنگلادش انجام داد، نتیجه گرفت که عواملی چون در دسترس نبودن مواد آموزشی، کم‌توجهی به تقویت مهارت «شنیدن»، وجود اشکال در کتابهای درسی از مهمترین دلایل عدم موفقیت در رسیدن به اهداف و معیارهای تعیین شده است. همچنین سوق دادن تدریس در جهت ارزشیابی و شیوه‌های ارزشیابی نادرست را از مهمترین دلایل عدم موفقیت در رسیدن به اهداف و استانداردهای تعیین شده می‌داند.

کیرک‌گوز^۲ (۲۰۰۹) در نتایج حاصل از مطالعه‌ای که به بررسی کتابهای آموزشی زبان انگلیسی در کلاس چهارم ابتدایی پرداخته نشان داده است که طراحی این کتابهای آموزشی با اهداف وزارت آموزش و پرورش هماهنگ است. علاوه بر این محتوای کتابها با نیازها و علایق دانش‌آموزان هماهنگ است. این مطالعه سه سال پس از تغییر کتابهای درسی زبان انگلیسی انجام پذیرفت. لذا به نظر می‌رسد که ارزیابی کتابهای درسی به صورت منظم باعث افزایش آگاهی برای انجام اصلاحات یا طراحی کتابهای درسی خواهد شد.

گورک و کواکولاه^۳ (۲۰۰۹) به بررسی عقیده معلمان در مورد محتوای کتاب درسی فیزیک کلاس نهم پرداخت. نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد که

1. Kamrul Hasan

2. Kirkgoz

3. Gorecek and Kocakulah

خودآزمایی‌های این کتاب درسی برای انجام در محیط کلاس مناسب نمی‌باشد و محیط کلاس دارای شرایط و امکانات لازم برای انجام خودآزمایی‌های طراحی شده در کتاب نیست. علاوه بر یافته‌های فوق سایر نتایج این مطالعه نشان داد که مدت زمان پیش‌بینی شده برای آموزش مفاد درسی کتاب کافی نیست و مطالب از تعادل و یکنواختی برخوردار نیستند.

کوبانوگولا و کاراکایا^۱ (۲۰۰۹) به بررسی کتاب زیست‌شناسی سال دهم پرداخته‌اند. این مطالعه در یک مرحله به بررسی برخی از عامل‌های کتاب درسی مانند تعریف مفاهیم، سؤالات طراحی شده در کتاب و موضوعات محتوا و در قسمت‌های دیگر به بررسی روشهای آموزشی کتاب پرداخته است. مرحله دوم این مطالعه با بهره‌گیری از نظر افرادی که برای تدریس تربیت می‌شدند انجام شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که تعریف مفاهیم این کتاب درسی به شکل نادرست و بدون بهره‌گیری از منابع معتبر صورت پذیرفته است. علاوه بر این به علت نبودن سؤالات متفاوت در محتوای کتاب درسی، کتاب از پتانسیل برای حس پژوهش و تحقیق در دانش‌آموزان برخوردار نیست. نظرسنجی از معلمان آینده نشان داده است که طراحی محتوای کتاب به گونه‌ای است که دانش‌آموزان را به یادآوری تشویق می‌کند. به هر حال نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد که کتاب درسی زیست‌شناسی در کشور ترکیه نیاز به بازنگری و اصلاح دارد.

سؤال اصلی پژوهش

از دیدگاه دبیران شهرستان مبارکه محتوای کتاب زبان فارسی (۱) پایه اول متوسطه چگونه است؟

سؤالات جزئی پژوهش

- ۱- به نظر دبیران تا چه میزان زمان تعیین شده برای تدریس با حجم کتاب متناسب است؟
- ۲- به نظر دبیران تا چه اندازه سؤالات (خودآزمایی‌ها) با متن کتاب ارتباط متناسب دارد؟

1. Cobanoglu and karakaya

- ۳- به نظر دبیران تا چه میزان کتاب با توان ذهنی و فکری فراگیران متناسب است؟
- ۴- به نظر دبیران تا چه اندازه ارائه فعالیتها با متن کتاب متناسب است؟
- ۵- به نظر دبیران تا چه اندازه کتاب فرایند خود ارزیابی دانش آموزان را تقویت می کند؟
- ۶- به نظر دبیران تا چه اندازه ارتباط عمودی بین مطالب کتاب وجود دارد؟
- ۷- به نظر دبیران تا چه اندازه محتوای کتاب با نیازهای روزمره دانش آموزان متناسب است؟

روش پژوهش

روش این پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی است، زیرا با بهره گیری از نظرات و دیدگاههای دبیران به بررسی دقیق محتوای کتاب پرداخته است. به این منظور و با توجه به سؤالات تحقیق و معیارهای انتخاب محتوا، پژوهشگر پرسشنامه ای دارای ۲۸ سؤال بسته پاسخ و براساس مقیاس درجه بندی لیکرت تنظیم نمود. برای تأیید روایی پرسشنامه، ابتدا سؤالها با توجه به فرضیه های موجود در پژوهش، تهیه و برای بررسی بیشتر و رفع اشکالات در اختیار صاحب نظران قرار گرفت تا آنها بررسی و اشکالات موجود را برطرف نمایند و برای تأمین بهتر روایی صوری، پرسشنامه تهیه شده به نظر تعدادی از دبیران و سرگروه های آموزشی زبان و ادبیات فارسی استان قرار گرفت و پس از تأیید نهایی و برطرف شدن اشکالات آن پرسشنامه اولیه به دست آمد. ضریب پایایی پرسشنامه پس از اجرای مقدماتی بین ۱۰ نفر از دبیران از طریق آلفای کرانباخ ۰/۸۸ برآورد گردید که نشان دهنده پایایی مناسب برای پرسشنامه است.

جامعه آماری^۱ در این پژوهش کلیه دبیران زبان و ادبیات فارسی شهرستان مبارکه استان اصفهان در سال ۸۸-۸۷ به تعداد ۶۴ نفر می باشد. در این تحقیق به علت محدود بودن جامعه آماری از نظر تعداد، همه آنها به عنوان نمونه آماری انتخاب گردیدند و از روش سرشماری استفاده شده است، یعنی جامعه آماری و نمونه بر هم منطبق هستند. پس از جمع آوری اطلاعات برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، واریانس و انحراف معیار) همراه با نرم افزار SPSS استفاده شده است.

---

1. statistical population

سؤال ۲- به نظر دبیران تا چه میزان کتاب با توان ذهنی و فکری فراگیران متناسب است؟

جدول ۲- توزیع فراوانی و درصد پاسخ سؤال‌های مربوط به تناسب متن کتاب با توان ذهنی دانش‌آموزان

بسیار زیاد	زیاد	تأخیری	کم	بسیار کم	فراوانی	به نظر شما تا چه میزان کتاب با توان ذهنی و فکری فراگیران متناسب است؟
۲/۸۳	—	۹	۳۱	۱۴	۲	۶- قابل فهم و درک بودن مطالب و دانستنی‌های ارائه شده
		۱۶/۱	۵۵/۴	۲۵/۰	۳/۶	درصد
۲/۷۱	۱	۷	۲۸	۱۵	۵	۷- توجه به دانسته‌ها و اطلاعات قبلی فراگیران
	۱/۸	۱۲/۵	۵۰/۰	۲۶/۸	۸/۹	درصد
۳/۱۲	—	۱۴	۳۵	۷	۷	۸- سلیس و روان بودن جمله‌بندی و نگارش کتاب
		۲۵/۰	۶۲/۵	۱۲/۵		درصد
۲/۷۵	—	۹	۲۵	۲۱	۱	۹- به کارگیری شیوه‌های رایج برای سهولت در یادگیری و یاددهی بیشتر
		۱۶/۱	۴۴/۶	۳۷/۵	۱/۸	درصد

یافته‌های جدول ۲ نشان می‌دهد بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به سلیس و روان بودن جمله‌بندی و نگارش کتاب با میانگین ۳/۱۲ و کمترین میانگین مربوط به توجه به دانسته‌ها و اطلاعات قبلی فراگیران با میانگین ۲/۷۱ بوده است. کل میانگین گویه‌های مربوط به تناسب متن کتاب با توان ذهنی دانش‌آموزان کمتر از حد متوسط است. بنابراین ارزشیابی دبیران با توجه به گویه‌ها کمتر از سطح متوسط بوده است و تا حدودی به توان ذهنی و فکری فراگیران توجه نشده است، در نتیجه باید توجه بیشتری به این نکته معطوف کرد و به‌ویژه به دانسته‌ها و اطلاعات قبلی فراگیران توجه بیشتری شود.

سؤال ۳- به نظر دبیران تا چه اندازه ارتباط سؤالات (خودآزمایی‌ها) با متن کتاب متناسب است؟

جدول ۳- توزیع فراوانی و درصد پاسخ سؤالاتی مربوط به تناسب نوع سؤالات با متن کتاب

میانگین	تعداد زیاد	تعداد زیاد	تعداد کم	تعداد کم	نسبت	به نظر شما تا چه اندازه ارتباط سؤالات (خودآزمایی‌ها) با متن کتاب متناسب است؟
۲/۸۹	-	۱۲	۲۸	۱۴	۲	۱۰- میزان فهم دانش آموزان فراوانی
		۲۱/۴	۵۰/۰	۲۵/۰	۳/۶	نسبت به سؤالات درصد
۲/۵۵	-	۶	۲۴	۲۱	۵	۱۱- دعوت دانش آموزان به تفکر فراوانی
		۱۰/۷	۴۲/۹	۳۷/۵	۸/۹	بیشتر در مورد سؤالات درصد
۲/۸۲	-	۹	۲۷	۱۷	۲	۱۲- وجود سؤالاتی مرتبط فراوانی
		۱۶/۱	۴۸/۲	۳۰/۴	۳/۶	با هر درس درصد
۲/۹۴	-	۱۵	۲۶	۱۲	۳	۱۳- متناسب بودن سطح خودآزمایی‌ها فراوانی
		۲۶/۸	۴۶/۴	۲۱/۴	۵/۴	با اهداف مقاصد درسی کتاب درصد

یافته‌های جدول ۳ نشان می‌دهد بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به متناسب بودن سطح خودآزمایی‌ها با اهداف مقاصد درسی کتاب با میانگین ۲/۹۴ و کمترین میانگین مربوط به دعوت دانش آموزان به تفکر بیشتر در مورد متن کتاب با میانگین ۲/۵۵ بوده است. میانگین گویه‌های مربوط به تناسب نوع سؤالات (خودآزمایی‌ها) با متن کتاب کمتر از ۳ می‌باشد. بنابراین ارزشیابی دبیران با توجه به گویه‌ها کمتر از سطح متوسط بوده است و به تناسب نوع سؤالات با متن کتاب توجه کافی نشده است.

سؤال ۴- به نظر دبیران تا چه اندازه ارائه فعالیتها با متن کتاب متناسب است؟

جدول ۴- توزیع فراوانی و درصد پاسخ سؤالهای مربوط
به متناسب بودن فعالیتهای کتاب با متن کتاب

بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	فراوانی	به نظر شما تا چه اندازه ارائه فعالیتها با متن کتاب متناسب است؟
۲/۵۱	-	۷	۲۰	۲۴	۵	۱۴- تناسب تعداد فعالیتهای ارائه شده در کتاب با فرصت دانش آموزان در مدرسه
		۱۲/۵	۳۵/۷	۴۲/۹	۸/۹	درصد
۲/۵۵	-	۷	۲۳	۲۰	۶	۱۵- استفاده از فعالیتهای کتاب در راستای تفکر واگرا (خلاقیت)
		۱۲/۵	۴۱/۱	۳۵/۷	۱۰/۷	درصد
۳/۰۷	-	۲۲	۱۹	۱۲	۳	۱۶- وجود ارتباط فعالیتهای هر درس با متن آن درس
		۳۹/۳	۳۳/۹	۲۱/۴	۵/۶	درصد

نتایج جدول ۴ نشان می دهد، بیشترین میانگین نمره پاسخها مربوط به ارتباط فعالیتهای هر درس با متن درس با میانگین ۳/۰۷ و کمترین میانگین مربوط به تناسب تعداد فعالیتهای ارائه شده در کتاب با فرصت دانش آموزان در مدرسه با میانگین ۲/۵۱ بوده است. کل میانگین گویه های مربوط به متناسب بودن فعالیتهای کتاب با متن کتاب در حد متوسط است. بنابراین ارزشیابی دبیران با توجه به گویه ها در سطح متوسط بوده است. آنها وجود ارتباط فعالیتهای هر درس را با متن آن درس خوب ارزیابی کردند، ولی اعتقاد دارند به تناسب تعداد فعالیتهای ارائه شده در کتاب با فرصت دانش آموزان در مدرسه و استفاده از فعالیتهای کتاب در راستای تفکر واگرا (خلاقیت) توجه کافی نشده است.

سؤال ۵- به نظر دبیران کتاب تا چه اندازه فرایند خودارزیابی دانش‌آموزان را تقویت می‌کند؟

جدول ۵- توزیع فراوانی و درصد پاسخ سؤال‌های مربوط به میزان تقویت فرایند خودارزیابی دانش‌آموزان

تعداد پاسخ	نسبت درصد	تعداد زیاد	تعداد بسیار زیاد	تعداد کم	تعداد بسیار کم	به نظر شما کتاب تا چه اندازه فرایند خودارزیابی دانش‌آموزان را تقویت می‌کند؟
۳	۵/۴	۱۴	۳۰	۹	۲/۸۰	۱۷- بالا بردن قدرت تفکر فراوانی
۵/۴	۲۵/۰	۲۵/۰	۵۶/۶	۱۶/۱	-	دانش‌آموزان از طریق خودآزمایی‌ها درصد
۲	۳/۶	۲۱	۲۷	۶	۲/۶۶	۱۸- متناسب بودن تعداد و نحوه طراحی خودآزمایی‌های کتاب برای ارزشیابی دانش‌آموزان فراوانی
۳/۶	۳۷/۵	۳۷/۵	۴۸/۲	۱۰/۷	-	درصد
۲	۳/۶	۶	۳۵	۱۳	۳/۰۵	۱۹- متناسب بودن خودآزمایی‌های هر درس در رابطه با آن درس فراوانی
۳/۶	۱۰/۷	۱۰/۷	۶۲/۵	۲۳/۲	-	درصد

یافته‌های جدول ۵ نشان می‌دهد بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به متناسب بودن خودآزمایی‌های هر درس در رابطه با آن درس یا میانگین ۳/۰۵ و کمترین میانگین مربوط به متناسب بودن تعداد و نحوه طراحی خودآزمایی‌های کتاب برای ارزشیابی دانش‌آموزان با میانگین ۲/۶۶ بوده است. میانگین گویه‌های مربوط به میزان تقویت فرایند خودارزیابی دانش‌آموزان در حد متوسط است. بنابراین ارزشیابی دبیران بجز گویه متناسب بودن خودآزمایی‌های هر درس در رابطه با آن درس کمتر از سطح متوسط بوده است. از نظر دبیران خودآزمایی‌ها به اندازه کافی قدرت تفکر دانش‌آموزان را بالا نمی‌برد و تعداد و نحوه طراحی خودآزمایی‌های کتاب برای ارزشیابی دانش‌آموزان مناسب نیست و تنها به تناسب خودآزمایی‌های هر درس در رابطه با آن درس توجه شده است و به‌طور کلی دبیران آن را مطلوب ارزیابی نمی‌کنند.

سؤال ۶- به نظر دبیران تا چه اندازه ارتباط عمودی بین مطالب کتاب وجود دارد؟

جدول ۶- توزیع فراوانی و درصد پاسخ سؤال‌های مربوط به ارتباط عمودی بین مطالب و سازماندهی مطالب کتاب

بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	بسیار کم	به نظر شما تا چه اندازه ارتباط عمودی بین مطالب کتاب وجود دارد؟
۲/۸۳	۲	۱۲	۲۰	۱۹	۳	۲۱- تنظیم محتوای درسی از مطالب ساده به مطالب پیچیده
	۳/۶	۲۱/۴	۳۵/۷	۳۳/۹	۵/۴	درصد
۲/۷۸	۲	۸	۲۶	۱۶	۴	۲۲- متناسب بودن مطالب و دانسته‌های دروس قبلی در یادگیری دروس بعدی
	۳/۶	۱۴/۳	۴۶/۴	۲۸/۶	۷/۱	درصد
۲/۸۰	-	۷	۳۴	۱۲	۳	۲۳- رعایت اصل طبقه‌بندی مطالب کتاب برای تفهیم بیشتر محتوای درسی
		۱۲/۵	۶۰/۷	۲۱/۴	۵/۴	درصد
۲/۴۱	-	۶	۲۱	۱۹	۱۰	۲۴- نحوه ارتباط عمودی بین مطالب کتاب زبان فارسی (۱) با کتب دوره راهنمایی
		۱۰/۷	۳۷/۵	۳۳/۹	۱۷/۹	درصد
۳/۱۰	-	۱۸	۱۵	۱۴	۴	۲۵- نحوه ارتباط عمودی بین مطالب کتاب زبان فارسی (۱) با کتابهای زبان فارسی دوره دبیرستان
		۳۲/۱	۲۶/۸	۲۵/۰	۷/۱	درصد

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به ارتباط عمودی بین مطالب کتاب زبان فارسی با کتابهای دوره دبیرستان با میانگین ۳/۱۰ و کمترین میانگین مربوط به ارتباط عمودی بین مطالب کتاب زبان فارسی (۱) با کتابهای دوره راهنمایی با میانگین ۲/۴۱ بوده است. بنابراین ارزشیابی دبیران با توجه به گویه‌ها کمتر از سطح متوسط بوده و تنها ارتباط عمودی بین مطالب کتاب زبان فارسی (۱) با سایر کتابهای زبان فارسی دوره متوسطه را مطلوب می‌دانند و در بقیه موارد ارتباط عمودی بین مطالب را در حد مطلوبی ارزیابی نکرده‌اند.

سؤال ۷- به نظر دبیران تا چه اندازه محتوای کتاب با نیازهای روزمره دانش‌آموزان متناسب است؟

جدول ۷- میانگین نمره پاسخ‌های مربوط به متناسب بودن محتوای کتاب با نیازهای روزمره دانش‌آموزان

نمره	تعداد	درصد	میانگین	نمره	تعداد	درصد	میانگین	نمره	تعداد	درصد	میانگین
۲/۲۳	-	۳	۱۹	۲۲	۱۲	۲۱/۴	۲۵	۲/۲۳	-	۳	۱۹
۲۵- تأثیر متن کتاب در آماده کردن دانش‌آموزان برای مهارت‌های روزمره در زندگی واقعی											
۲/۱۴	-	۱	۱۸	۲۵	۱۲	۲۱/۴	۲۵	۲/۱۴	-	۱	۱۸
۲۶- ارتباط مطالب کتاب با تجربیات روزمره دانش‌آموزان											
۲/۳۳	-	۳	۲۵	۱۶	۱۲	۲۱/۴	۲۵	۲/۳۳	-	۳	۲۵
۲۷- متناسب بودن مطالب و اطلاعات ارائه شده در کتاب برای رفع نیازهای دانش‌آموزان											
۲/۲۳	۱	۲	۱۷	۲۵	۱۱	۱۹/۶	۲۵	۲/۲۳	۱	۲	۱۷
۲۸- کاربردی بودن محتوای کتاب با توجه به مسائل زندگی											

یافته‌های جدول ۷ نشان می‌دهد، بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به متناسب بودن مطالب و اطلاعات ارائه شده در کتاب برای رفع نیازهای دانش‌آموزان با میانگین ۲/۳۳ و کمترین میانگین مربوط به ارتباط مطالب کتاب با تجربیات روزمره دانش‌آموزان با ۲/۱۴ بوده است. میانگین گویه‌های مربوط به متناسب بودن محتوای کتاب با نیازهای روزمره دانش‌آموزان کمتر از میانگین ۳ می‌باشد. بنابراین ارزشیابی دبیران با توجه به گویه‌ها کمتر از سطح متوسط بوده است و این نشان می‌دهد که در محتوای کتاب توجه کافی به رفع نیازهای روزمره دانش‌آموزان نشده است.

جدول ۸- مقایسه میانگین نمره ارزشیابی مؤلفه‌های پژوهش

انحراف معیار	میانگین	سؤالات پژوهش
۰/۴۸۳	۲/۴۲	۱- زمان تعیین شده برای تدریس
۰/۵۵۵	۲/۸۰	۲- تناسب سؤالات با متن کتاب
۰/۴۹۷	۲/۸۵	۳- تناسب متن کتاب با توان ذهنی دانش‌آموزان
۰/۷۰۳	۲/۷۱	۴- متناسب بودن فعالیت‌های کتاب با متن کتاب
۰/۶۰۶	۲/۸۳	۵- تقویت فرایند خودارزیابی دانش‌آموزان
۰/۶۳۵	۲/۷۸	۶- ارتباط عمودی بین مطالب و سازماندهی مطالب
۰/۶۸۹	۲/۲۳	۷- متناسب بودن محتوای کتاب با نیازهای روزمره دانش‌آموزان

براساس یافته‌های جدول ۸ می‌توان استنباط کرد که بیشترین میانگین (۲/۸۵) نمره پاسخ‌ها مربوط به تناسب متن کتاب با توان ذهنی دانش‌آموزان و کمترین میانگین (۲/۲۳) نمره پاسخ‌ها مربوط به متناسب بودن محتوای کتاب با نیازهای روزمره دانش‌آموزان بوده است. بنابراین نتایج نشان می‌دهد که زمان تعیین شده برای تدریس، ارائه فعالیت‌ها، خودآزمایی‌ها کمتر از حد متوسط با متن کتاب تناسب دارد و در تدوین محتوای کتاب کمتر از سطح متوسط به توان ذهنی و فکری فراگیران، میزان تقویت خودارزیابی دانش‌آموزان، نیازهای روزمره دانش‌آموزان و ارتباط عمودی مطالب کتاب توجه شده است. بنابراین ارزشیابی دبیران نسبت به محتوای کتاب زبان فارسی (۱) با توجه به گویه‌های مورد پرسش کمتر از سطح متوسط بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش ارزشیابی محتوای کتاب زبان فارسی (۱) با بهره‌گیری از نظرات و عقاید دبیران و ارائه راهکارهای مناسب برای بهبود کیفیت محتوای آموزشی بوده است. به این منظور با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته به جمع‌آوری این نظرات پرداخته شد. نتایج حاصل نشان داد که در کتاب زبان فارسی (۱) زمان منظور شده برای تدریس با حجم این کتابها متناسب نیست و اکثر دبیران با کمبود زمان روبه‌رو می‌شوند. این مورد

با نتیجه پژوهش جعفری هرندی (۱۳۷۵)، اثنی عشر (۱۳۸۱)، نطافی (۱۳۸۱) گورک و کوکاکولا (۲۰۰۹) همسو می‌باشد.

با توجه به اینکه در نظرخواهی دبیران همه اتفاق نظر دارند که متن کتاب کمتر از حد متوسط در سطح توان ذهنی و فکری فراگیران است و با عنایت به اینکه اکثر دبیران به سلیس و روان بودن جمله‌بندی و نگارش کتاب اعتقاد دارند، در موارد دیگر نظیر اطلاعات قبلی فراگیران و قابل فهم بودن مطالب کتاب و به‌کارگیری شیوه‌های رایج برای سهولت در یادگیری باید توجه بیشتری شود. اما اثنی عشر (۱۳۸۱) و نطافی (۱۳۸۱) نتیجه گرفته‌اند که متن کتابهای مورد بررسی با خصوصیات ذهنی فراگیر تناسب ندارد و یافته‌های پژوهش با آنها همسو می‌باشد.

با توجه به اینکه اکثر دبیران اعتقاد دارند فرصت کافی برای ارائه فعالیتها متناسب با متن کتاب و انجام فعالیتها در زمان کلاس وجود ندارد، بنابراین توجه به تناسب تعداد فعالیتها با فرصت دانش‌آموزان در تجدید نظرهای بعدی روی محتوای کتاب ضروری به نظر می‌رسد و تنها ارتباط فعالیتهای هر درس را با متن آن درس خوب ارزیابی کرده‌اند. این نتایج با یافته‌های اثنی عشر (۱۳۸۱)، نطافی (۱۳۸۱) و گورک و کوکاکولا (۲۰۰۹) همسو است و با یافته‌های ابراهیمی (۱۳۷۹) ناهمسو است.

در یافته‌های دیگر، دبیران معتقدند که به تناسب نوع سؤالات با متن کتاب از لحاظ میزان فهم و درک دانش‌آموزان و وجود سؤالات مرتبط با آن درس کمتر توجه شده است و لازم است به سطح خودآزمایی‌ها با توجه به اهداف مقاصد درسی کتاب توجه بیشتری شود که در این رابطه با نتایج کوبانوگولا و کاراکایا (۲۰۰۹) همسو است. با توجه به آنکه کلیه دبیران معتقدند که متن کتاب کمتر از سطح متوسط فرایند خودارزیابی را تقویت می‌کند و نیز سؤالات کتاب قدرت تفکر را در دانش‌آموزان افزایش نمی‌دهد و سؤالات کتاب کمتر از سطح متوسط با متن کتاب تناسب دارد. بنابراین لازم است در این کتاب به مواردی نظیر تقویت قدرت تفکر دانش‌آموزان از طریق سؤالات و خودآزمایی‌ها و تناسب تعداد سؤالات و نحوه طراحی آنها برای ارزشیابی دقیق دانش‌آموزان توجه بیشتری شود.

نطافی (۱۳۸۱) دریافته است که تمهیدات کتاب فیزیک (۱) برای خودارزیابی دانش‌آموزان مناسب است که یافته‌های پژوهش با آن ناهمسو است، ولی اثنی عشر

(۱۳۸۱) تمهیدات کتاب زیست‌شناسی (۱) را برای ارزشیابی و خودارزیابی دانش‌آموزان مناسب نمی‌داند و این تحقیق با یافته‌های پژوهش همسو است.

متن کتاب زبان فارسی (۱) تا حدودی با کتابهای دبیرستان ارتباط عمودی متناسب و مطلوب دارد و باید به روند ساده به مشکل بودن و ارتباط عمودی زبان فارسی با کتابهای راهنمایی و تأثیر دانسته‌ها و مطالب هر درس در یادگیری دروس بعدی توجه بیشتری گردد. با دقت نظر در پیشینه تحقیق دیده می‌شود اثنی‌عشر (۱۳۸۱) و نطافی (۱۳۸۱) هر دو به نبودن ارتباط عمودی بین دروس اشاره کرده‌اند که یافته‌های پژوهش با آن ناهمسو است. براساس یافته‌ها با توجه به اینکه مطالب کتاب کمتر از سطح متوسط با نیازهای روزمره فراگیران متناسب می‌باشد، لازم است در اصلاح و بازنگری مطالب کتاب به مواردی نظیر کمک به حل مسائل روزمره دانش‌آموزان در زندگی واقعی، ارتباط مطالب کتاب با تجربیات روزمره دانش‌آموزان و کمک متن کتاب به رفع نیازهای روزمره دانش‌آموزان توجه بیشتری مبذول گردد.

در بررسی پیشینه پژوهش دیده شد، اثنی‌عشر (۱۳۸۱) و نطافی (۱۳۸۱) در بررسی کتابهای مورد نظرشان نتیجه گرفته‌اند که محتوای کتابها در سطح متوسط با نیازهای روزمره دانش‌آموزان تناسب دارد. کیرک‌گوز (۲۰۰۹) نتایج حاصل از مطالعه‌ای که به بررسی کتابهای آموزشی زبان انگلیسی در کلاس چهارم ابتدایی پرداخته است، نشان می‌دهد که محتوای کتابهای با نیازها و علایق دانش‌آموزان هماهنگ است. این مطالعه پس از سه سال از تغییر کتابهای درسی زبان انگلیسی انجام پذیرفت. بنابراین نتایج پژوهش با این یافته همسو است.

منابع

- ابراهیمی، محمدرضا. (۱۳۷۹)، «بررسی و تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی سوم دبستان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
- اثنی‌عشر، نفیسه. (۱۳۸۱)، «ارزشیابی و تحلیل محتوای کتاب زیست‌شناسی و آزمایشگاه (۱) پایه دوم نظام سال واحدی آموزش متوسطه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
- اسرار، زهره و علیرضا منظری توکلی. (۱۳۸۸)، «تحلیل محتوای کتابهای درسی زیست‌شناسی»، *مجله رشد آموزش*، دفتر انتشارات کمک آموزشی، دوره بیست و دوم، شماره ۳.

حقوق‌شناس، علی و همکاران. (۱۳۸۷)، *زبان فارسی (۱)*، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی. ربیعی، علیرضا. (۱۳۸۵)، «بررسی و مقایسه به‌کارگیری و عدم به‌کارگیری الگوی طراحی مریل در تدوین محتوای درس دستور زبان فارسی با استفاده از چند رسانه‌های آموزشی بر یادگیری و یادداری دانش‌آموزان دختر پایه دوم متوسطه منطقه دوازده شهر تهران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تکنولوژی آموزشی دانشگاه علامه طباطبایی.

کس‌نزانی، فرزاد. (۱۳۸۶)، «تحلیل و ارزشیابی کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی براساس الگوی مریل و روش ویلیام رومی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، برنامه‌ریزی درسی دانشگاه علامه طباطبایی.

ملکی، حسن. (۱۳۸۲)، *برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)*، انتشارات پیام اندیشه، چاپ چهارم، مشهد.

نطاقی، بیتا. (۱۳۸۱)، «ارزشیابی و تحلیل محتوای کتاب فیزیک و آزمایشگاه (۲) و آزمایشگاه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.

نوریان، مصطفی و ناصر جواهری‌زاده. (۱۳۸۷)، «تحلیل محتوای کتابهای درسی»، دفتر مطالعات و آموزش نیروی انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی سازمان مرکزی

<http://hrst.iau.ir/Curriculums/Docs/.doc>

Kamrul Hasan M. (2004). *Alinguistic study of English language Curriculum at the secondary level in Bangladesh*. <http://www. Anguagein India.com/Aug.2004. Hasan disserrtion 1. htm/>

Gorecek M., Kocakulah M.S. (2009). Evaluation of grade , Physics curriculum based on teacher s views. *Procedia social and Behavioral sciences 1*, 1121- 1126 www.sciencedirect.com.

Cobanoglu E.O, sahin B karakaya C. (2009). Examination of the biology textbook for grades in high school education and the ideas of the pre-service teachers. *Procedia Social and Behavioral sciences 1*, 2504-2512. www.sciencedirect.com

Kirkgoz Y. (2009). evaluating the English textbook for young learners of English at Turkish primary education. *procedia Social and Behavioral Sciences 1*, 79-83. www.sciencedirect.com

تاریخ وصول: ۸۸/۶/۱۸

تاریخ پذیرش: ۸۸/۸/۱۶